

Salinger

Amikor a minap kezembe vettem Kenneth Slawenski 2010-es Salinger monográfiáját, azzal a meglepő ténnyel kellett szembesülnöm, hogy talán Salinger az egyetlen a számomra fontos írók közül, akinek a művei mindenestül a civil olvasói élmény szintjén rögzültek bennem, és sosem mentek át a professzionális olvasás és feldolgozás megszokott procedúráján.

Vizsgálom magam, miért történt ez így. Öt év egyetem, negyvenkét év magyartanítás, szakkörök, faktok, disszertációk, esszék, tanulmányok - szinte minden számomra fontos író, művet feldolgoztam az évtizedek során. Salingerhez azonban egyszer sem nyúltam másként, mint naiv olvasó.

Pedig a magyar *Zabhegyező* a szemem láttára született, hiszen Judit (a mostoha-unokanővérem) fordította. Bartos Tibor, a könyv szerkesztője pedig akkoriban sokat járt a házunkban, többször találkoztam, beszélgettem vele. Ismertem a leveleket, amelyeket Judit váltott Mivel (a mostoha-unokabátyámmal) a salingeri szleng hiteles magyar megfelelőjét keresve. Misi, bár akkor már több mint tíz éve Kaliforniában élt, még mindig jobban ismerte a magyar szlenget, mint a húga, akitől távol állt az élet eme szeglete. Misi azonban klasszikus műveltsége, hajlékony társasági modora, választékos beszéde mellett is nyitott személyiség volt, fogékony minden emberi jelenségre. Bár nem az a fajta volt, aki azt gondolja, hogy minden devianciát ki kell próbálnia ahhoz, hogy megismerje az életet. Nem kell tudóbajt kapnod, hogy ismerd, felismerd és gyógyítsd a betegséget. Olyan volt inkább, mint a régi, jó szemű orvosok: figyelt, látott, kérdezett, reflektált. Volt humora, szerette az iróniát, az öniróniát. Otthon ócska tréningnadrágban, papucsban is a lélek és a szellem eleganciája sugárzott belőle. Sosem beszélt szlengben, de ha például velem társalgott, aki akkor, kilenc és tizennégy között, a diákszleng megszállottja voltam, ő is bele-beleszótt egy-egy „frankó”-t a mondataiba. Jó orvos és jó író lett belőle.

Bartos Tibor szálas és merev volt. A tartása, az öltözködése is azt jelezte, hogy hideg, önző narcista, aki ugyan nem csípőből agresszív, mert az nem volna elegáns, de azzá válik, ha bárki korlátozni próbálná a szabadságát. Szeretett provokálni, eredetinek látszani. Nekem egyik provokatívnak szánt véleménye sem tetszett, pedig amúgy eltökélt lázadó voltam. A férfihúségről az volt a véleménye, hogy ha az ember a barátnőjével két este nem fekszik le, a harmadikon biztosan felkeresi valamelyik bevált prosti ismerősét. Egy férfi számára ez természetes fiziológiai igény. A másik vesszőparipája az volt, hogy mivel manapság senki sem ismeri a magyar történelem nevezetes alakjait, eseményeit, minden használati tárgyon, bögrén, tányéron, kekszes dobozon ezeknek kellene megjelenniük.

Én ezzel szemben az olyan emberi elköteleződést értékeltem, amely képes felülírni a fiziológiai szükségleteket, a bögréken pedig szívesebben nézegettem volna Klee-, Mirovagy Kandinszkij-matricákat, mint a tetétleni halmot, Galambóc várát, Rozgonyi Cicellét vagy Zrínyi Miklóst a vadkannal, a historizmus stílusában. Mindig is a fiatal

Fülep haragjával szimpatizáltam a magyar történelmi festészetet illetően. Bár, mondjuk, megengedő lennék, ha az ifjú Buday György metszeteinek stílusában készülnének az oktató célzatú díszítések. Ezeket ugyanis mindig nagyon szerettem. De hát akkoriban mind az absztraktok, mind a Londonban élő Buday feketelistán voltak.

*A Zabhegyező, a Kilenc történet, a Franny és Zooey, A magasabbra a tetőt, a Seymour mind fontosak voltak a számomra. A modern próza nonkonform ága volt ez is, a kortársunk, mint Camus, Sartre, Beauvoir, a francia újregény, Kerouac, az amerikai beat-nemzedék, James Dean, a Beatles, a Woodstock, Lennon, Marcuse, a filmes újhullám, a Kifulladásig, Jancsó, a neoavantgard, sőt Bulgakov. Így egyszerre. Nem csoda, hiszen nálunk sok minden összetorlódott az időben. Kiesett vagy harminc év a diktatúrák tébolya és ideológiai furorja miatt. Amit a mi nemzedékünk a 60-as évek kultúrája, életérzése, filozófiája, gondolkodásmódja, lázadása gyanánt élt meg, az igen gyakran még a negyvenes években született (*A közöny, a Kilenc történetből* öt), vagy még korábban (mint *A Mester és Margarita*), vagy az ötvenes években (James Dean-filmek, *Zabhegyező*).*

Amikor 64-ben először jelent meg magyarul a *Zabhegyező*, harmad-negyedéves voltam. Egy kicsit késő a teljes azonosuláshoz, ugyanis már túl voltam a legfontosabb értékválasztásokon. Izgalmas volt azonban a dikció, újszerű a szépirodalom-felfogás, a nemzedéki szempontú valóságlátás, létélmény, és az, ami a hidegháború után keleten és nyugaton egyaránt fontos volt: a nonkonformitás. De nem volt reveláció, hiszen már vagy egy évtizede magam is, és a nemzedékem java is az avantgárd lázában éltünk. A dadánál, a szürrealizmusnál, Dalinál nonkonformistább művészet aligha kellett 56 és 66 között. Emlékszem Bóta László méltatlankodására, aki 18 éves korunkban (1960-61) foglalkozásokat tartott nekünk, előfelvételis bölcsészeknek. *Magukat nem lehet lázba hozni a Balassi versek szövegváltozataival, magukat sznob módra csak a modern művészet, csak az avantgárd érdekli.*

Ami megragadott Salinger műveiben, hogy a lázadás kontextusában olyan spirituális és morális értékek érvényességéről volt szó, amelyek szemben állnak a konformizmus üres, erőszakos, értéknek beállított elvárás-halmazával. Számomra a lázadás, a nonkonformizmus nem értéktagadást vagy értékrombolást jelentett, hanem érvényes, hiteles értékek keresését. Vonzottak gyermekhősei, gyerek-bölcsei, gyermek-prófétái, akik számára többet ér az igazi emberi kötődés, mint a beilleszkedés egy hipokrita világba.

Mindegy, hogy Salingernek mi volt a hite, a Zen vagy Sri Ramakrisna tanítása, vagy mi volt Bulgakové, egy apokrif Krisztus, Camus-é pedig a transzcendenciát elvető lázadó ember, aki szembenéz a lét abszurditásával. A lényegük egy volt: ne fogadj el hamis értékeket, olyan értéket válassz, amely kiemel a lelki-szellemi szolgásgátlóból, ami szuverén emberré tesz. Kerüld a konformizmust. Ne add el magad.

Én végül is minden miszticizmust, transzcendenst kizárva a camus-i út mellett döntöttem. A végeredmény ugyanaz. Az értékválasztás az, ami felemel, mert a mentális és morális erő a választott érték vállalásából fakad.

Miért nem dolgoztam fel soha Salingert? Miért lepett meg most, a monográfiát olvasva, hogy ő anyámmal egy korosztály, nem velem, és még csak nem is James Deannel, aki

1944-ben még csak 13 éves volt. Hogy ő a normandiai partraszállástól Cherbourg és Párizs felszabadításáig, majd az Ardenneknben, a bulge-i csatában, a hürtgeni erdőben, mindenütt ott volt az első vonalban, míg közvetlen bajtársainak 70-80 %-a elpusztult. A nyugati front legnehezebb harcait élte át 1944 szeptemberétől 1945 februárjáig, míg sikerült áttörni Németország területére. És ezt a mézárszékét követte aztán, az a sokk, amit a dachau koncentrációs tábor és tábor-hálózat felszabadításakor kellett átélnie, neki, és a szövetséges katonák tízezreinek, azt, amit elhinni is nehéz volt. Ecce homo?

Az *Esmének szeretettel* pontosan rögzíti, milyen állapotba került 45 tavaszára:

„Cigaretta húzott ki az asztalon heverő csomagból, és rágyújtott, miközben az ujjai szépen, egyenletesen rángatóztak. ...Már hetek óta egyik cigarettáról a másikra gyújtott. Fogínye a nyelve legapróbb érintésére vérezni kezdett,.. Aztán hirtelen, és szokás szerint minden átmenet nélkül úgy érezte, mintha az agya kiugrott volna a helyéből, és billegne, mint egy nagy csomag a feje fölött, a poggyásztartóban. Nyomban meg is tette, amit az elmúlt hetekben tenni szokott az egyensúly helyrebillentésére: mindkét kezét erősen a halántékához szorította, és nyomta egy percig. A haja piszkos volt, és nyírás is ráfért volna. Háromszor vagy négyszer megmosta az alatt a két hét alatt, amit a majna-frankfurti kórházban töltött, de a hosszú, poros úton a dzsipen vissza Gaufuriba, megint összekoszolódott... Mikor levette kezét a halántékáról, az íróasztal lapját kezdte bámulni, mely lerakodóhelyül szolgált legalább két tucat olvasatlan levelének, s legalább öt-hat bontatlan csomagjának... Karját az asztalra fektette, arra hajtotta fejét. Tetőtől talpig fáj az egész teste, mintha a fájdalom zónái mind összeköttetésben volnának. ... Clay(...) Elmélyülten figyelte X.-et, hogyan igyekszik cigarettára gyújtani. – Jézus – kiáltotta a szurkolók izgalmával –, látnád csak azt a szaros kezedet! Öregem, tiszta nyavalyatörős a formád, tudsz róla? ...– Nem vicc, hallod. Majdnem eltaknyoltam, amikor a kórházban megláttalak. Tiszta hullafomád volt. Mennyit fogytál? Hány fontot? ...Clay újult, sőt feszültebb érdeklődéssel nézett X.-re, mint az előbb. – Hé – szólt –, tudsz róla, hogy a pofádnak ez az egész innenső oldala folyton ugrál? ...X. tudott róla, és igyekezett arca rángását a kezével elfedni. ...X.-nek hirtelen fölfordult a gyomra, megfordult a széken, és fölkapta a papírkosarat – még épp jókor.

A győzelem napja után még egy évig szolgált CC tisztként. Részt vett Nürnberg körzetének náciítlanításában, a háborús bűnösök elfogásában és kihallgatásában. 25-26 éves volt.

Azt hihetné bárki, hogy egy egész életre elég átgondolni, feldolgozni, megörökíteni valót élt át a nyugati fronton és a legyőzött Németországban. Ehelyett élete fő műve egy tinédzser antihősről szól, aki a saját lelke zűrzavarait éli, utálja a felnőtt világ hazugságait, hipokrizisét, és csak húga, Phoebe és leukémiában meghalt testvére, Ellie alakjában talál valami felszabadító, ártatlan tisztaságot.

47 évvel ezelőtt kellett volna elgondolkodnom azon, hogy miért nem ezt tette, miért nem arról a kulturális sokkról, az emberi természetbe történt elborzasztó bepillantásról írt, amit a háború alatt átélt. Mivel a kérdést sem tettem fel, a választ sem találhattam meg. Vagyis azt, hogy valójában mással sem foglalkozott egész életében, mint hogy a megtapasztaltak után az ember egyéni, de általános érvényű gyógyulásának útját keresse.

De én akkor egyidejűként olvastam a már akkor is közel 15 évvel korábbi szöveget,

amelynek az önéletrajzi elemei ráadásul még korábban, a 30-as években estek meg. Sőt magyarul olvastam. Nem volt bátorságom a negyvenes évek New York-i szlengjében írt szövegnek eredetiben nekivágni. Később ezt megtettem James Baldwinnal, és egész jól boldogultam (igaz, szótároztam is eleget). Most pedig végre Salingerrel is. Ma már nem is olyan nehéz.

Most döbbsentem rá, az eredetit olvasva, hogy a *Zabhegyező* cím amilyen találó, olyan félrevezető is. A kulcsjelenet, a Phoebe-vel folytatott beszélgetés a 22. fejezet végén a regény címéül szolgáló Burns-szövegről és Holden életcéljáról, a magyar szövegben meglehetősen zavaros, az angolban pedig teljesen világos. Holden úgy emlékszik, hogy Burns verse így hangzik: *If a body catch a body comin' through the rye*”, és ezt segítségül hívva magyarázza el Phoebe-nek, hogy ő fogó szeretne lenni a rozsban. A rozsban szaladgáló gyerekek közül azokat, akik a meredek sziklaperem közelébe futnak, megfogná, hogy le ne zuhanjanak. Phoebe azonban arra figyelmezteti, hogy rosszul emlékszik a versre. A Burns szöveg így hangzik: *If a body meet a body comin' through the rye*. Vagyis éppen a Holden számára legfontosabb szó, a *catch*, nem szerepel benne. Ezzel Phoebe közvetve arra figyelmezteti Holdent, hogy nem kell megfogni (*catch*) senkit ahhoz, hogy megmentünk, hanem találkozni (*meet*) kell velük. Vagyis a „megvilágosodás” nem érhető el kéréstlen beavatkozással, csak saját erőfeszítéssel. Ebben lehet szerepe a ráébredést elősegítő „találkozás”-nak. Nos Salinger ennek szánta a műveit. Találkozásoknak, amelyek segítenek, hogy ráébredj jobbik énedre.

E tekintetben a magyar szöveg kifejezetten zavaros. Holden úgy emlékszik a szövegre, hogy *Ha valaki zabot hegyez a zabföldeken*, amiben szó sincs két szereplőről, sem megfogásról. Phoebe változata pedig így hangzik: *Ha valaki lel valakit a zabföldeken*. A magyar szövegben csupán a magány és a találkozás áll szemben egymással, nem pedig a megmentés két módja, a beavatkozása és a rávezetése.

A háborúból Salinger tehát nem az emberi természet elborzasztó bugyraiba belefeledkező tekintetet hozta magával, hanem az igazi értékekben való megtisztulás keresését, a reflektálatlan önteltség és mohóság elutasítását, a szembefordulást a konformizmussal, a hipokrizissal, az egymás iránti érzéketlen ürességgel. Inkább a gyógyulásban akart osztozni az olvasóival, és a gyógyulást nem a pokol felidézésében találta meg, hanem a hazug szentimentalizmus nélküli, gyermekien őszinte szeretet megjelenítésében.

Már az *Esmé* elbeszélője, X törzsörrmester is akkor nyeri vissza a testi-lelki gyógyulásába vetett hitét, amikor kibontja a tizenhárom éves Esmé ajándékát, és megtalálja benne a kislány apjától örökölt óráját, amelyet azért küldött el neki, hogy az talizmánként vigyázzon rá a halál torkában. Esmé azoknak a salingeri gyerekeknek egyike, akik képesek a hamis, teátrális szentimentalizmus nélküli szeretetre.

Ki tudja, nem játszott-e szerepet a Salingerrel kapcsolatos intellektuális vakfoltom kialakulásában maga az író is, aki kemény harcokhoz szokott katonaként, tapasztalt elhárítóként védte a magánéletét a külvilágtól, vágta el a szálakat maga körül New Hampshire-i remetelakában, hogy semmi információ ne szivároгjon ki róla a médiában, senki ne láthasson bele privát szférájába, szándékaiba, gondolataiba azon túl, amit ő maga közöl a nyilvánossággal. És ehhez következetesen ragaszkodott **közel öt évtizeden át**, a 2010 januárjában, 91 éves korában bekövetkezett haláláig. Sőt azután is, hiszen az összes szerzői jogot még életében bevitte egy olyan alapítványba, amelynek az a feladata, hogy a kiadott és kiadatlan szövegeivel, egész hagyatékával az általa

meghatározott elvek szerint sáfarkodjon továbbra is.

Új művek, új tények bizonyára felkeltették volna bennem újra a kíváncsiságot, hogy a mélyére nézzek a spontán olvasói élményeknek, de ilyenek nem érkeztek az elmúlt félévszázadban. Halála és a frissen elkészült monográfia végül mégis alkalmat adott a reflexióra.

2011.